

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ
НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
Београд, 19. 11. 2012. године

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ О ОЦЕНИ И ОДБРАНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
КАНДИДАТА ДЕЈАНА ЈЕЧМЕНИЦЕ

На предлог Одељења за историју Филозофског факултета у Београду, својом одлуком од 27. 09. 2012. године, Наставно научно веће нас је изабрало у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације докторанда Дејана Јечменице под насловом *Стефан Душан и Дубровник*. У Комисију су изабрани др Андрија Веселиновић, редовни професор и ментор кандидата, др Синиша Мишић, редовни професор, др Ђорђе Бубало, ванредни професор и др Ненад Лемајић, редовни професор Филозофског факултета у Новом Саду. Комисија је прегледала предату докторску тезу кандидата и сачинила овај извештај који је слободна да поднесе Већу.

Биографски подаци кандидата

Докторанд Дејан Јечменица рођен је 1982. године у Чачку, где је завршио гимназију са одличним успехом 2001. године. После тога је уписао Филозофски факултет у Београду, Одељење за историју који је завршио 2006. године у року као најбољи студент генерације са просечном оценом 9,68. Дипломски рад под насловом *Србија и њене границе у доба Стефана Немање до рата са Византијом 1183. године* одбранио је са највишом оценом на Катедри за историју српског народа у срењем веку. Исте године уписао је мастер студије на истој катедри, а наредне године докторске студије јер су се створили законски оквири за то. Са највишим оценама је положио све предвиђене испите. Рад на докторској тези под насловом *Стефан Душан и Дубровник* му је одобрен на седници Наставно-научног већа 12.11. 2009. године, након добијања сагласности Универзитета.

У току студија 2004. године био је стипендиста владе Краљевине Норвешке, а у току последипломских студија 2007. био је на студијском боравку у Немачкој. За време мастер и докторских студија био је стипендиста Министарства науке и заштите животне средине Србије. Као докторанд укључен је у пројекат Министарства науке *Српска држава и друштво у изворима средњег века*

(евиденциони број 147024, руководилац проф. др. А. Веселиновић). На Филозофском факултету је запослен од 1. септембра 2009. године, а 12. новембра 2010. је одлуком Наставно-научног већа изабран у звање истраживач-сарадник. Од тада води вежбе за студенте друге године студија историје на предмету Историја српског народа у позном средњем веку, и то са успехом обавља, што показују и приложене оцене на евалуацији. О том досадашњем педагошком раду је дата позитивна оцена у реферату на претходном избору који је ове године уследио. Још да поменемо да је колега Јечменица до сада активно учествовао у научно-истраживачком раду Катедре и тако што је постао секретар редакције *Старог српског архива*, једног од најбољих научних часописа код нас, као и секретар редакције часописа *Грађа о прошлости Босне*, који је покренут у Републици Српској 2008. године. Од научних радова у овом временском периоду (2008-2012) треба рећи да је кандидат објавио двадесет радова, од којих два у иностраним научним часописима. Такође су у штампи стручни текстови у *Српском биографском речнику* бр. 6 (2012), шест библиографских јединица, *Енциклопедији Републике Српске* (56 одредница) и *Лексикону Србије* у издању Службеног гласника (12 одредница).

Циљ, предмет и основне научне поставке дисертације

Тема докторске дисертације *Стефан Душан и Дубровник* проистекла је као резултат дугог промишљања ментора и самог кандидата, чије је научно сазревање и усавршавање показивало могућност да се подухвати овако важне и озбиљне теме из наше националне историје средњег века. Личност нашег највећег средњовековног владара привлачила је изузетну пажњу наших историчара, али ипак до скоро није имала давно заслужену монографију. Тек недавно, 2005. године изашла је књига *Стефан Душан, краљ и цар 1331-1355*, Божицара Ферјанчића и Симе Ћирковића, истакнутог византолога и нашег највећег медијевисте. Иако је изашла само верзија без научног апарата у тек основаној едицији *Биографија* (научна верзија треба да изађе у издању САНУ), она је указала на то да највише грађе, при томе још и неиздате, има још само у Дубровачком архиву и да се ту још даље може ићи у истраживањима и доћи до нових резултата. Уосталом, напредовање историјске науке се и огледа у сталном, цикличном смењивању појединачних, посебних истраживања са једне стране, и националних или ширих синтеза појединих важних делатности људског друштва, или читаве историје са друге стране. Како ће кандидат та историјска збивања на ужем простору уклопити у шире процесе националне и опште историје, то зависи од његовог општег и научно-методолошког образовања и искуства. Можемо слободно рећи да је кандидат и његова теза у том, као и сваком другом погледу, у потпуности испунио очекивања и циљ.

Опис садржаја дисертације

Докторска теза *Стефан Душан и Дубровник* састоји се од 473 стране сложеног текста, пропраћеног одговарајућим научним апаратом. Осим основног текста (стр. 1-406) она садржи *Увод* (стр. 1-11), затим *Закључак* (стр. 407-411), *Списак скраћеница* и *Изворе и Литературу* (412-428); *Прилоге* (стр. 430-472).

У *Уводу* аутор кратко образлаже саму тему и методологију рада, затим критички преиспитује до сада издате изворе и говори о сопственом истраживању необјављене грађе из Дубровачког архива. После тога следи кратак осврт на досадашњу литературу о овом питању, и на крају образлаже саму структуру рада.

Прва целина носи наслов *Србија и Дубровник од краја 12. до почетка треће деценије 14. века* (12-26) и има функцију уводног поглавља јер говори уопште о српско-дубровачким односима од Немање па до краја владавине краља Милутина. Ово је било неопходно да би се боље разумели токови догађаја и односа из времена Душана, што јесте основна тема. Тежиште излагања је свесно стављено на односе који су водили сукобима и који су доводили до мира и унапређења уговорних односа две државе уз уважавања обостраних интереса, јер су они увек преовладавали над парцијалним и једностраним решењима. Највећа пажња посвећена је тим односима и ратовима за време краља Уроша I и Милутина, када је било највише разлога за затегнутост, па су чак и два рата вођена, од којих је први 1301-2. био посебно оштар и свиреп (други је вођен 1316-18). Највише штете су тада имали пословни односи и трговина између две земље.

Друго поглавље носи наслов *Млади краљ Стефан Душан и Дубровник* (стр. 27-105) и временски се односи на период од 1321-1331. Први већи и значајнији контакти са Дубровником младог краља падају у 1326, у време заплета на западу државе у залеђу Дубровника, када Дубровчани заједно са босанским баном потискују хумску властеоску породицу Бранивојевића, намесника српског владара у Хуму. Узимајући у заштиту Бранивојевиће, млади краљ први пут иступа оштро, што се види из писма од 17. априла 1326. године. Аутор врло прецизно, на основу ових података из Дубровачког архива утврђује да је краљ Стефан Дечански поверио младом краљу на управу западне приморске крајеве и Зету. Већ у овој епизоди са Бранивојевићима млади краљ се показао као енергичан савладар, јер су изгледа и Бранивојевићи покушали да самосталније владају, па су уз дубровачко-босански савез могли да се одметну од централне власти. Можда је то разлог што се српски краљ, а и млади Стефан пасивније држе према Босанцима и Дубровнику. До рата са њима доћи ће тек 1327-8. године у току кога је дошло до поремећаја и обуставе трговине, а борбе су вођене око повраћаја Стонског рата, који је враћен под српску власт јер је претходно запоседнут од Дубровчана уз помоћ босанског бана. Рат против Босне је настављен 1329. због њиховог заузимања Хумске земље три године раније. И овај рат је у име свог оца предводио млади краљ Стефан Душан, чији поход је био брз и успешан, па је Хум враћен у састав Србије. Последњи, осми одељак, овог поглавља односи се на став Дубровчана према сукобу старог и младог краља, посету Душанову Дубровнику средином маја 1331. и промени на престолу. Према дубровачкој грађи та посета граду је била између 15. и 22. маја исте године.

Трећа целина *Краљ Стефан и Дубровник* (стр. 106-186), заједно са наредном чини централни део дисертације. Поглавље је подељено на 12 подналова или целина, хронолошки онако како период од 1331-1345. налази одраз у изворима из дубровачког угла. Свечаном крунисању у Сврчину 8. септембра 1331. нису присуствовали дубровачки изасланици, иако су били обавештени и спремни да оду у Србију са поклонима, због ванредних прилика и опасности по дубровачке трговце и путнике на путевима, посебно у Призрену. Тако је посланство кренуло тек 1. новембра 1331. а остало у Србији до јануара 1332. године. Поред честитки имало је задатак да преговара о уступању Стонског рата Дубровнику, али у томе није имало успеха. Зато је пажња Дубровчана после тога усмерена на питање заштите и права суђења њихових трговаца. Било је важно успостављање сталног конзула у Призрену који је по потреби ради суђења могао ићи по другим градовима и бити постављан на годину дана. Тако је питање судства између Дубровчана решено све до издавања Душановог законика, када ће надлежност над споровима Дубровчана бити у рукама царевих судија. Када је у питању Душанова женидба, овај свечани догађај је обрађен онако како је оставио трага у дубровачким документима. У архивским књигама се може видети да је свадба, која је очекивана на Ускрс 1332. због бурних догађаја око побуне војводе Богоја у Зети, одржана тек почетком јула месеца исте године. Уз бројне описе опремања свечаног посланства, његовог броја, трошкова и повратка, ову епизоду можемо детаљно реконструисати. На жалост, нема описа церемоније и места где је одржано венчање, тако да о томе можемо само говорити на основу аналогича из тог времена. Убрзо после свадбе, већ почетком наредне године, један други значајан догађај много више заокупља пажњу Дубровчана, јер су за њега животно заинтересовани. Било је то уступање Стонског рата Дубровчанима. Преговори о том даривању завршени су 22. јануара 1333. године уз одређивање цене и каснијег стонског дохода (8000 перпера и 500 перпера на име годишњег дохода). Аутор опширно описује те преговоре и решење на основу изворних података и раније литературе. Посебне делове поглавља посвећује анализи Стонске повеље коју је краљ Душан издао у Пологу 22. јануара 1333. године. С тим у вези чини се оправданим закључак да је цена за Стон била у функцији Душановог насилног доласка на власт, више него сама продаја Стона. Улога Дубровчана у томе се не да расветлити до краја. Пошто је део Хума тада држао босански бан, и он је 15. фебруара 1333. издао истоветну повељу о даривању Стона за исти доходак који се исплаћује и српском краљу. Посебно интересантан одељак је о дубровачкој верској политици према Стонском рату после његовог стицања (стр. 161-165), с обзиром да у досадашњој литератури овом питању није поклањана довољна пажња. То се види и из Друге повеље Душанове Дубровчанима издате у Добрушти 19. маја 1334. из које се види да је владар био огорчен поступањем Дубровчана према Стону, нарочито због суровог прозелитизма, па поново захтева од њих да "пребива православни поп у црквама" и слободно исповеда православље које је било забрањивано између две Стонске повеље, иако је у Стону било древно седиште Хумске епископије још од 1219. године. Међутим и поред тога и касније ће њихова права бити кршена, па се број православних стално смањивао и коначно су последњи "шизматички" верници нестали крајем 14. века.

Четврто поглавље *Цар Стефан Душан и Дубровник* (стр.187-367) обухвата царски период Душанове владавине и његових односа са Дубровчанима, а уједно и време најинтензивнијих односа и свакако је најбогатији грађом. Поглавље је подељено на 17 целина или поднаслова и ту су згуснуто и детаљно приказани сви детаљи богатих догађања из овог периода, поготову што је кандидат детаљно савладао сву грађу Дубровачког архива. Ми овде нећемо (и у реферату нема потребе за тим) све њих приказивати већ чемо се ради илустрације задржати на неким од њих. Пре свега, то је како је Дубровник доживао Душаново крунисање за цара и како његову смрт. Кад је у питању, најпре проглашење за цара, до сада се веровало да је то било између новембра 1345. и јануара 1346, а вероватно на Божић 1345. (25. дец.). Сада се из регистрације једне задужнице у Дубровнику види да је то било пре 8. децембра, јер се у њој Душан сам назива императором, тј. царем. Дубровчани и Млечани га и даље називају краљем, све до 24. марта 1346. када га први пут ословљавају царем јер се већ радило о припремама за крунисање. Само крунисање, за које се зна да је обављено у Скопљу на Ускрс 16. априла 1346. оставило је велики утисак у Дубровнику. Посланство које је дуго и свечано опремано, са богатим даровима кренуло је из Дубровника тек 8. априла, осам дана пре крунисања, али се зна да је стигло на време, што значи да је већи део пута до Св. Срђа ишло бродом. Цела ова епизода указује на јачање угледа и респекта према снази и моћи српског владара код Дубровчана и Млечана, јер су томе свакако допринели велики и брзи успеси српске државе на свим странама, а нарочито према Византији. У овом поглављу ћемо издвојити и поднаслов који се бави Душановом хрисовуљом Дубровчанима од 20. септембра 1349. године, под насловом : *Хрисовуља са два пратећа акта*, са преко тридесет страна текста (стр. 288-320). Она се издваја међу свим дотадашњим повељама, не само по обиму, него и по значају, ширини захвата и по броју питања која регулише у оквиру српско-дубровачких односа. Зато се све исправе издате Дубровчанима после ње позивају на ову повељу, као пример најкомплетније решених свих дотадашњих питања, политичких и привредних, у односу са њима. Пратећи акти уз њу су повеља о укидању требињске царине и о слободи кретања трговаца у Србији, а други о царевим дуговима Дубровчанима. Иначе, да напоменемо, да је ново критичко издање са снимцима и детаљном анализом аутор предао за 11 број ССА (2012). Кандидат овде подробно анализира више од двадесет одредаба, улазећи у њихово порекло и позадину и понуђено решење. Ово је само један пример критичког метода и његове примене, из кога се види образовање и методолошка спрема аутора. У вези са издавањем повеље Дубровчанима, овде треба поменути посету цара Душана са сином Урошем, царицом Јеленом, и великом пратњом Дубровнику. Она је била у склопу решавања хумског питања. Цар се са војском налазио у Хуму, заузео град Нови на Неретви, и прешао на десну страну реке. Односи са Дубровником нису доведени у питање, тако да је ова посета била пријатељска, пре царевог повратка на југ Србије. Одатле му је јављено о Кантакузиновим акцијама у освајању Солуна и нападима на оближње грчке градове српског царства. Тако је Верија била прва освојена током октобра 1350. године. Оно због чега помињемо овај део рада и посету Дубровнику, то је врло добра анализа и критичко преиспитивање дубровачких извора, којом је доказано да је посета била између 27.

октобра и 12. новембра те године, а не у другој половини новембра како се до сада мислило.

Последње, пето поглавље носи наслов *Дубровачки удео у приходима владарева благајне* (стр. 368-406). У првом делу овог поглавља обрађени су трибути које су Дубровчани плаћали српским владарима у средњем веку. На првом месту је *могориш*, најстарији доходак који су Дубровчани плаћали владарима у залеђу за земљиште које је обрађивало његово становништво преко границе градског подручја. Ово је доходак који има своје корене у далекој прошлости и први пут се помиње у делу цара-писца Константина Порфирогенита из 10. века. У њему се каже да је ово годишња надокнада за коришћење земљишта од времена Василија I (867-887), плаћана Словенима из залеђа а не као раније византијском управнику теме Далмације. Дакле, плаћао се српским владарима Травуније и Захумља по 36 златника. Имамо податке из времена краља Радослава и Владислава, па све до краља Душана, а када је босански бан завладао Хумом Дубровчани су одбили да му га дају, тврдећи да он припада господарима Попова поља, па се као таква први пут среће 1339. у износу од 76 перпера. Други доходак је *Светодимитарски доходак*, који је добио име по празнику Светог Димитрија (26. октобар), када се исплаћивао српским владарима. Плаћао се од времена Стефана Немање, а био је устаљен од времена краља Уроша I на 2000 перпера, и у том износу је исплаћиван за све време исплате овог данка, док је династија Немањића владала Србијом. Овај доходак је био својеврсна накнада Дубровника српским владарима за гаранције слободног и наметаног кретања и пословања њихових трговаца на територији Србије. На крају у трибуте спада и тзв. *Стонски доходак*, односно српски стонски доходак, који се од 1333, после продаје Стона, исплаћује у износу од 500 перпера, колико се исто исплаћује и босанском владару због тога што је поседовао тада део Хума. Рок за исплату је био Васкрс (за српског владара), а Свети Влахо (3. фебруар) босанском владару. Од 1350. цар Душан је овај трибут уступио српском манастиру Светог Архангела у Јерусалиму. У сталне приходе владара спадао је још и *кумерк солски*, приход, тј. царина од продате соли која се извозила у Србију и која је била под строгом контролом. Плаћала се у четири града: Дубровнику, Котору, Св. Срђу и Дријевама. Делила се на два дела, од којих један припада Дубровнику, а други српском владару. Средства су убирана тако што су српски владари, па и Стефан Душан, издавали кумерк појединим богатим дубровачким трговцима у годишњи закуп. У овом поглављу су још обрађене српске царине за другу робу, које су такође издаване у закуп дубровачким трговцима и њиховим друштвима. Посебна пажња поклоњена је зетским царинама, затим призренској и новобрдској царини као најважнијим јер су доносили највећи приход. На крају се даје процена вредности укупног удела Дубровчана у приходима владарева ризнице према сачуваним изворима. Њу аутор израчунава за 25 година Душанове владавине на најмање 745 000 перпера (пута 12 динара).

Основни резултати и научни допринос

Тема је у потпуности обрађена, па самим тим су остварени и основни научни резултати које је сам кандидат и ментор постављао током израде тезе. Пре свега посао је хеуристички добро обављен. Нарочито то важи за изворе Дубровачког архива, јер је то у основи саме дисертације. Исто то важи, разуме се, и за друге објављене изворе и литературу. С обзиром на замашан рад на изворима Дубровачког архива, кандидат је донео низ нових података, појединачних података и исправки, као и прецизирања неких чињеница које су биле устаљене у нашој историографији. Кандидат је показао да је у потпуности овладао методологијом историјске науке и критиком историјских извора. У трагању за одговорима на питања која му је тема наметала, која му је ментор, или он сам постављао, давао је праве одговоре, поткрепљене историјским изворима, често оправдано напуштајући хронолошке оквире теме. Поштовао је мишљења претходника, али је њихово мишљење и ставове прихватао или изостављао у зависности од провере одговарајућих извора и долажењем до нових решења чак и кад су у питању истакнути ауторитети медијевистике. Из свега, до сада реченог, види се да је кандидат добро обрадио изабрану тему и на тај начин пружио нов начин допринос познавању историје Душановог времена и нарочито његових веза са западом.

Закључак са предлогом

На основу свега што је у реферату истакнуто, чланови Комисије имају част да предложе Наставно-научном већу Филозофског факултета да **прихвати реферат као изразито позитиван и одобри усмену одбрану докторске дисертације Дејана Јечменице под насловом *Стефан Душан и Дубровник* пред Комисијом у истом саставу**. Том приликом ће чланови Комисије изнети неке појединачне примедбе, питања и предлоге кандидату у циљу евентуалног побољшања садржаја дисертације.

Чланови Комисије

Др Андрија Веселиновић, редовни професор

Др Синиша Мишић, редовни професор

Др Ненад Лемајић, редовни професор

Др Ђорђе Бубало, ванредни професор